

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Եկեղեցու արդի ճարտարապետական լուծումների հարցը մինչ օրս գտնուում է ակտիվ քննարկումների եւ վերարժեւորման փուլում: Ճարտարապետական համայնքում գոյութիւն ունեն տարբեր, երբեմն՝ իրարամերժ մօտեցումներ: Մի մասը կողմ է պատմական ձեւերի հնարաւորինս ճշգրիտ վերարտադրութեանը՝ համարելով, որ եկեղեցին սրբազան կառոյց է, որի կերպարը պէտք է մնայ անփոփոխ: Միւսները առաջարկում են արմատական նորարարութիւն՝ ձեւերի ազատ մեկնաբանութիւն, երբեմն նոյնիսկ՝ աւանդոյթի հետ տեսանելի խզումով:

Իմ համոզմամբ՝ այդ երկու ծայրայեղութիւնների միջեւ գոյութիւն ունի հաւասարակշռուած եւ կենսունակ ճանապարհ՝ եկեղեցական ճարտարապետութեան էվոլյուցիոն զարգացումը: Այդ մօտեցումը ենթադրում է ոչ թէ ձեւերի մեխանիկական կրկնութիւն կամ դրանց ժխտում, այլ սկզբունքների պահպանում եւ զարգացում՝ ժամանակակից պայմանների ու տեխնոլոգիաների համատեքստում:

Աւանդոյթ եւ շարունակականութիւն

Հայ միջնադարեան ճարտարապետութիւնը ձեւաւորել է եկեղեցաշինութեան բացառիկ հարուստ ժառանգութիւն: Գմբէթաւոր բազիլիկները, խաչաձեւ գմբէթաւոր համակարգերը, կեդրոնագմբէթ յօրինուածքները, բազմախորան կառոյցները ոչ միայն կառուցողական լուծումներ են, այլեւ խորհրդանշական համակարգեր: Դրանցում մարմնաւորուած են Հայ Եկեղեցու դաւանաբանական եւ ծիսական պատկերացումները, տիեզերական խորհրդաբանութիւնը, լոյսի եւ ուղղահայեացութեան գաղափարը:

Առաջին կարեւոր իրողութիւնը, որի վրայ հիմնուում է իմ մօտեցումը, այն է, որ Հայ Առաքելական Եկեղեցու ծիսակարգը միջնադարից մինչ այսօր էական փոփոխութիւնների չի ենթարկուել: Սա նշանակում է, որ պատմականօրէն ձեւաւորուած տարածական կառուցուածքները շարունակում են լիարժէք բաւարարել արարողակարգային պահանջներին: Եկեղեցու ներքին յօրինուածքը՝ խորան, աւագ խորան, աւանդատներ, գմբէթի տակ գտնուող կեդրոնական տարածք, պահպանել են իրենց գործառնական նշանակութիւնը:

Երկրորդ՝ միջնադարում ձեւաւորուած բազմատիպ համակարգերը այսօր էլ ստեղծագործական լայն դաշտ են բացում: Դրանք կարելի է վերաիմաստաւորել՝ կիրառելով նոր կոնստրուկտիւ լուծումներ, նոր նիւթեր եւ նոր տեխնոլոգիաներ՝ առանց կորցնելու գաղափարական հիմքը:

Երրորդ՝ աւանդական եկեղեցիների ծաւալատարածական լուծումները եւ գեղարուեստական արտայայտչամիջոցները մինչ օրս ունեն բարձր էսթետիկ արժէք: Քարի պլաստիկան, ռիթմիկ յօրինուածքը, լոյսի ներթափանցման սահմանափակ, սակայն խորհրդանշական բնոյթը շարունակում են յուզել ժամանակակից մարդուն:

Չորրորդ՝ պատմական եկեղեցիների հիմքում դրուած խորհրդանշական համակարգը ենթակալ է կամայական փոփոխութիւնների: Ճարտարապետը պարտաւոր է գի-

տակցել, որ աշխատում է ոչ միայն նիւթական, այլեւ հոգեւոր ժառանգութեան հետ:

Վերջապէս, ճարտարապետի հիմնական նպատակը, իմ համոզմամբ, գեղեցիկ եւ յարմարաւէտ միջավայրի ստեղծումն է՝ անկախ նրանից, թէ որ ճարտարապետական ուղղութիւնն է նա նախընտրում: Ճարտարապետութիւնը, որպէս կենդանի արուեստ եւ գիտութիւն, երբեք չի եղել ստատիկ երեւոյթ: Հազարամեակների ընթացքում հայ ճարտարապետութիւնն անցել է զարգացման տարբեր փուլերով, որոնցից իւրաքանչիւրն իր վրայ կրել է թէ՛ ներքին հասարակական-մշակութային գործընթացների, թէ՛ արտաքին քաղաքական եւ քաղաքակրթական ազդեցութիւնների կնիքը:

Եկեղեցաշինութիւնը Հայաստանում եւս ժամանակի ընթացքում ենթարկուել է փոփոխութիւնների՝ պահպանելով իր գաղափարական եւ ծիսական հիմքը, բայց միաժամանակ արձագանգելով նոր պայմաններին ու պահանջներին: Մեր ժամանակները եւս զարգացման հերթական փուլն են հայ ճարտարապետութեան համար: Յատկապէս եկեղեցական ճարտարապետութիւնն այսօր կրում է մի շարք արդի երեւոյթների ազդեցութիւնը, որոնք անխուսափելիօրէն յանգեցնում են նոր ձեւերի, տարածական լուծումների եւ արտայայտչամիջոցների ձեւաւորմանը՝ շարունակելով աւանդոյթի եւ նորարարութեան բնական երկխօսութիւնը:

Ժամանակակից տեխնոլոգիաների ազդեցութիւնը

Մեր ժամանակները եւս զարգացման մի փուլ են հայ ճարտարապետութեան համար: Ժամանակակից շինարարական տեխնոլոգիաները, ինժեներական համակարգերը, նիւթերը նոր հնարաւորութիւններ են ստեղծում, որոնք անտեսելն անհնար է:

Գմբէթակիր սիւներից հրաժարումը

Նոր կոնստրուկտիւ համակարգերը հնարաւորութիւն են տալիս իրականացնել մեծածախիչ ծածկեր եւ ազատել ինտերիերը սիւներից: Եթէ միջնադարում գմբէթակիր սիւները կառուցողական անհրաժեշտութիւն էին, ապա այսօր հնարաւոր է ստեղծել նոյն կամ աւելի մեծ ծաւալներ՝ առանց տեսանելի ծանր հենարանների:

Դնեպրում եւ Կիւեւում նախագծուած եկեղեցիներում կիրառուել է կրկնակի կամարի սկզբունքը. գմբէթակիր կամարները յենւում են աղօթասրահի շորս անկիւններում՝ 45 աստիճան թեքութեամբ տեղադրուած կամարների վրայ: Այս լուծումը թոյլ տուեց ստեղծել ամբողջական, բաց եւ անխոչընդոտ աղօթասրահ:

Սոչիում կիրառուել է միջնադարեան գաւիթներին բնորոշ խաչուող կամարների սկզբունքը՝ նոր կառուցողական մեկնաբանութեամբ: Բոստոնում նախագծուած եկեղեցում գմբէթակիր կամարները յենւում են բարձրակների (կոնսոլների) վրայ, ինչը ստեղծում է թեթեւութեան եւ տարածական ազատութեան զգացողութիւն:

Այս փոփոխութիւնները ոչ միայն տեխնիկական են, այլեւ գեղարուեստական. տարածքը դառնում է աւելի միաձոյլ, տեսանելիութիւնը՝ ամբողջական, իսկ հաւատացեալների մասնակցութիւնը՝ առաւել ընդգրկուն:

Լայն բացուածքներ եւ լոյսի նոր ընկալում

Այդ անհրաժեշտութիւնը պայմանաւորուած է եկեղեցու արագ բեռնաթափման (էվակուացիայի) պահանջով, ինչպէս նաեւ եկեղեցական թափօրի եւ հաւատացեալների ազատ ու անխոչընդոտ մուտքն ու ելքը ապահովելու նպատակով: Մուտքերի եւ բաց-

լածքների ճշգրիտ կազմակերպումը ոչ միայն գործառնական, այլև անվտանգութեան կարեւոր խնդիր է լուծում:

Պատուհանների չափերն ու համամասնությունները յաճախ պայմանաւորուած են նախագծողի գեղագիտական մօտեցմամբ եւ ընդհանուր յօրինուածքային գաղափարով: Մեզ համար նախընտրելի է մեծ պատուհանների կիրառումը՝ եկեղեցու ներքին տարածքում առաւել լուսաւոր, բաց եւ հոգեբանօրէն թեթեւ միջավայր ձեւաւորելու համար, որտեղ լոյսը դառնում է ոչ միայն բնական լուսաւորման միջոց, այլև տարածքի հոգեւոր կերպարը ձեւաւորող կարեւոր տարր:

Լոյսը եկեղեցական ճարտարապետութեան մէջ միշտ ունեցել է խորհրդանշական նշանակութիւն: Եթէ միջնադարում այն ներթափանցում էր սահմանափակ չափով՝ ստեղծելով միատիկ կիսախաւար, ապա այսօր հնարաւոր է ձեւաւորել աւելի լուսաւոր միջավայր՝ պահպանելով խորհրդանշական շեշտադրումները:

Վիտրաժ, մոզաիկա, որմնանկար

Որմնանկարչութիւնը կիրառուել է դեռեւս միջնադարում, սակայն երբեք պարտադիր չի եղել հայ եկեղեցու համար: Ժամանակակից պայմաններում վիտրաժի եւ մոզաիկայի կիրառումը նոր շերտ է աւելացնում ներքին տարածքի ընկալմանը:

Գունային շեշտադրումները, լոյսի ֆիլտրումը, խորհրդանշական պատկերները ձեւաւորում են հոգեւոր ներգործութեան լրացուցիչ մակարդակ: Կարեւոր է, որ այս տարրերը լինեն ոչ թէ դեկորատիւ յաւելումներ, այլ տարածական ամբողջութեան բաղադրիչներ:

Նստատեղերի ներառում

Ժամանակի պահանջով շատ եկեղեցիներում նախատեսուած են նստատեղեր: Թէեւ աւանդաբար հաւատացեալը մասնակցում էր արարողութեանը կանգնած, ժամանակակից պայմաններում յարմարաւէտութիւնը եւս կարեւոր է: Նստատեղերի ինտեգրումը պէտք է իրականացուի այնպէս, որ չխախտի տարածքի սիմուլիկ կառուցուածքը եւ շարժման ազատութիւնը:

Քաղաքաշինական եւ բնակլիմայական գործօններ

Ճարտարապետական լուծումները երբեք չեն ձեւաւորում վակուումում: Տարածքի քաղաքաշինական միջավայրը, պատմական համատեքստը, բնակլիմայական պայմանները եւ իրաւական նորմերը էական ազդեցութիւն ունեն նախագծման վրայ:

Կիւելում եկեղեցական համալիրի համար յատկացուած հողամասը գտնուում էր քաղաքի պատմական միջուկում եւ ունէր սահմանափակ չափեր: Անհրաժեշտ եղաւ նախատեսել ստորգետնեայ յարկ՝ գործառնական տարածքները տեղաւորելու համար: Բարձր գրունտային ջրերի պատճառով ստեղծուեց փողոցի մակարդակից երկու մեթր բարձրութեամբ հարթակ (պողիում), որի վրայ տեղադրուեցին եկեղեցին եւ վարչական մասնաշէնքը: Այս լուծումը միաժամանակ լուծեց ինժեներական խնդիր եւ ստեղծեց ծաւալատարածական արտայայտիչ յօրինուածք:

Խարկովի, Սոչիի եւ Բոստոնի եկեղեցիներում մոմավառութեան հետեւանքով առաջացած ծխի հեռացման նպատակով ինտերիերում ներդրուեց յատուկ գեղարուեստական տարր, որը դարձաւ նաեւ ինժեներական համակարգի մաս: Այսպիսով, տեխնիկա-

կան անհրաժեշտությունը վերածուեց գեղարուեստական արտայայտչամիջոցի:

Ճարտարապետի պատասխանատուությունը

Եկեղեցաշինությունները պահանջում է ոչ միայն մասնագիտական հմտություն, այլև խորքային պատասխանատուություն: Ճարտարապետը աշխատում է մի միջավայրի հետ, որը նախատեսուած է մարդու եւ Աստծոյ հանդիպման համար: Այդ տարածքը պէտք է լինի ե՛ւ գեղեցիկ, ե՛ւ յարմարաւէտ, ե՛ւ գաղափարապէս ամբողջական:

Գեղեցիկ միջավայրի ստեղծումը չի սահմանափակում ձեւով կամ դեկորով: Այն ենթադրում է համաչափություն, նիւթի ազնուություն, լոյսի ճիշդ կազմակերպում, ձայնային եւ ջերմային յարմարաւէտություն, շարժման տրամաբանություն: Երբ այս բոլոր բաղադրիչները միաւորուում են, ստեղծուում է տարածք, որը կարող է դառնալ հոգեւոր փորձառութեան վայր:

Եզրակացություն

Ճարտարապետությունը, այդ թւում՝ եկեղեցական, մշտապէս փոփոխուող եւ զարգացող գործընթաց է: Սակայն դրա արժէքը պահպանուում է այն դէպքում, երբ զարգացումը հիմնուում է շարունակականութեան վրայ: Էվոլյուցիոն մօտեցումը հնարաւորութիւն է տալիս համադրել միջնադարեան հայ ճարտարապետութեան խորքային սկզբունքները եւ ժամանակակից տեխնոլոգիական հնարաւորութիւնները:

Այս ճանապարհը ոչ թէ անցեալի կրկնությունն է, այլ նրա շարունակությունը: Եւ եթէ մեզ յաջողուի ստեղծել միջավայր, որտեղ աւանդոյթն ու նորարարությունը չեն հակադրուում, այլ լրացնում են միմեանց, ապա եկեղեցական ճարտարապետությունը կը շարունակի ապրել, զարգանալ եւ ծառայել իր հիմնական նպատակին՝ դառնալ մարդու հոգեւոր վերափոխման տարածք:

ԽԱՉԻԿ ԳԱՆԻԷԼԵԱՆ
Ճարտարապետ

